

स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये ओबीसी आरक्षण

- सर्वोच्च न्यायालयाने (एससी) महाराष्ट्र सरकारच्या याचिकेवर सुनावणी करताना डिसेंबर 2021 चा आदेश मागे घेण्याचा निर्णय घेतला, ज्यात स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुकीत इतर मागासवर्गीयांसाठी (ओबीसी) 27% आरक्षणाला स्थगिती देण्यात आली होती. महाराष्ट्रातील आगामी स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुकीत ओबीसींना राजकीय आरक्षण देण्याची जबाबदारी सर्वोच्च न्यायालयाने मागासवर्ग आयोगावर सोपवली आहे. या लेखात आपण महाराष्ट्रातील स्थानिक स्वराज्य संस्थेत ओबीसींच्या आरक्षणाबद्दल ची संपूर्ण माहिती घेणार आहोत.
- महाराष्ट्र हे एकमेव असे राज्य नाही जिथे स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये ओबीसी आरक्षणाला स्थगिती देण्यात आली होती. डिसेंबर 2021 मध्ये, सर्वोच्च न्यायालयाने मध्य प्रदेश सरकारसाठी असाच एक आदेश दिला होता, ज्यामध्ये ओबीसी जागांना तीन-चाचणी निकषांचे पालन करण्यात अपयशी ठरल्याबद्दल (2010 च्या निकालात नमूद केल्याप्रमाणे) सामान्य प्रवर्ग म्हणून अधिसूचित करण्याचे निर्देश दिले होते.
- त्याचप्रमाणे, मध्य प्रदेश सरकारने राज्यात 51% ओबीसी लोकसंख्या असल्याचा दावा करत असाच अर्ज दाखल केला आहे.
- राहुल रमेश वाघ विरुद्ध. महाराष्ट्र राज्य आणि Ors मधील ताज्या आदेशानुसार, स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये ओबीसींना आरक्षण देण्यासाठी सर्वोच्च न्यायालयाने घालून दिलेल्या तत्वांचे देशभर पालन करणे बंधनकारक आहे.

पार्श्वभूमी

मार्च 2021 मध्ये, सर्वोच्च न्यायालयाने राज्य सरकारला तिहेरी अटींचे पालन करण्यास सांगितले:

1. ओबीसी लोकसंख्येची अनुभवजन्य माहिती गोळा करण्यासाठी एक समर्पित आयोग स्थापन करणे
2. आरक्षणाचे प्रमाण निर्दिष्ट करणे
3. राखीव जागांचा एकत्रित हिस्सा एकूण जागांच्या 50% जागांचे उल्लंघन होणार नाही याची खात्री करणे.

सर्वोच्च न्यायालयाच्या आदेशानंतर सरकारने ओबीसींच्या अनुभवजन्य आकडेवारीसाठी समर्पित आयोग नेमला आणि आरक्षणाच्या 50% कमाल मर्यादेपेक्षा जास्त न करता स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये ओबीसींना 27 टक्क्यांपर्यंत आरक्षण सोडण्याचा अध्यादेशही काढला.

तथापि, सर्वोच्च न्यायालयाने डिसेंबर 2021 मध्ये याला स्थगिती दिली आणि सांगितले की, अनुभवजन्य डेटाशिवाय याची अंमलबजावणी केली जाऊ शकत नाही आणि राज्य निवडणूक आयोगाला (एसईसी) ओबीसी जागांचे सामान्य श्रेणीत रुपांतर करण्यास आणि निवडणुका घेण्यास सांगितले.

चला प्रकरण समजून घेऊया

- महाराष्ट्राने जून 2021 मध्ये ओबीसींचे मागासलेपण तपासण्यासाठी एक आयोग स्थापन केला होता.
- परंतु प्रायोगिक अहवालाची वाट न पाहता महाराष्ट्र जिल्हा परिषद कायदा, पंचायत समित्या कायदा आणि महाराष्ट्र ग्रामपंचायत अधिनियमात सुधारणा करण्यासाठी अध्यादेश काढण्यात आला.
- ओबीसी आरक्षणासह स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुका घेण्याचे त्यांचे उद्दिष्ट होते. याला सर्वोच्च न्यायालयाने फटकारले.
- महाराष्ट्राच्या राज्यपालांनी ओबीसींना २७% आरक्षण देऊन स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुका घेण्याच्या सर्वोच्च न्यायालयाच्या निकालांना दिलेल्या अध्यादेशाला दिलेल्या आव्हानातून हे ताजे प्रकरण घडले आहे.

सर्वोच्च न्यायालयाने आता काय निरीक्षण केले?

- स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुकीत ओबीसींना अनुभवजन्य (empirical base) आधाराशिवाय आरक्षण यापुढे कायद्यात टिकणारे ठरू शकत नाही.

- आर.आर.वाघ विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य आणि इतर या ताज्या आदेशात असे बंधनकारक करण्यात आले आहे की, सर्वोच्च न्यायालयाने स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये ओबीसींना आरक्षण देण्यासाठी घालून दिलेल्या तत्वांचे देशभरात काटेकोरपणे पालन केले जाईल.

याचिका

- सर्वोच्च न्यायालयाच्या डिसेंबरच्या आदेशाचे दोन विपरीत परिणाम होतील, असा दावा महाराष्ट्र सरकारने केला आहे.
- ओबीसीतील व्यक्ती लोकशाही प्रक्रियेद्वारे निवडून आलेल्या पदांवर निवडून येण्याच्या संधीपासून वंचित राहतात आणि ओबीसी समाजातील रहिवाशांच्याच नव्हे तर इतर सर्वांच्या आकांक्षा पूर्ण करतात, ज्यामुळे अशा समाजात नेतृत्वगुण विकसित होण्यास मदत होते.
- ओबीसींचे असे अपुरे प्रतिनिधित्व किंवा प्रतिनिधित्व न करणे हे घटनात्मक योजनेच्या उद्देश, हेतू आणि हेतूच्या अगदी विरुद्ध आहे.
- आयोग नेमून आणि डेटा गोळा करून त्रिस्तरीय चाचणीच्या दोन मार्गदर्शक तत्वांचे पालन केले आहे, असा दावाही राज्याने केला आहे.
- महाराष्ट्रातील विविध जिल्ह्यांतील आरक्षण हे संबंधित जिल्ह्यांतील ओबीसींच्या लोकसंख्येच्या प्रमाणावर आधारित असून संपूर्ण महाराष्ट्र राज्यातील सर्व जिल्ह्यांमध्ये २७% इतके सरसकट आरक्षण नाही.
- स्थानिक स्वराज्य संस्थांमधील २७% ओबीसी कोट्याचे औचित्य सिद्ध करण्यासाठी एक मध्यवर्ती उपाय म्हणून, राज्याने एका नमुना सर्वेक्षणाचा संदर्भ दिला ज्यात असे म्हटले आहे की नमुना आकारात ओबीसींचे वितरण ४८.६% असल्याचे आढळले आहे.

सुप्रीम कोर्टाचे निर्देश :

- सर्वोच्च न्यायालयाने महाराष्ट्र सरकारला एमएससीबीसीकडे (महाराष्ट्र राज्य मागासवर्गीय आयोग) ओबीसींची आकडेवारी सादर करून त्याची शुद्धता तपासण्यासाठी आणि स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुकांमधील त्यांच्या प्रतिनिधित्वाबाबत शिफारशी करण्याचे निर्देश दिले.

परिणाम:

- एससीच्या आदेशामुळे आगामी स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुकीत ओबीसी कोटा पूर्ववत होण्याची शक्यता वाढली आहे.
- दारिद्र्य निर्मूलन, आरोग्य आणि शिक्षण क्षेत्रासाठी स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये करण्यात आलेल्या राज्याच्या ग्रामविकास विभाग आणि नगरविकास विभागाच्या विविध सर्वेक्षणांचा समावेश सरकारी आकडेवारीत करण्यात आला आहे.
- सरकार मागील मागासवर्गीय आयोगाची आकडेवारी आणि जनगणना २०११ च्या आकडेवारीचाही संदर्भ घेण्याची शक्यता आहे.
- सरकारने एमएससीबीसी आणि राज्य निवडणूक आयोग (एसईसी) यांच्याशी योग्य समन्वय राखला पाहिजे आणि स्थानिक स्वराज्य संस्थांमधील ओबीसी कोटा पुनर्संचयित करण्यासाठी एकत्रितपणे काम केले पाहिजे.

२०१० चा निकाल

- पाच न्यायाधीशांच्या घटनापीठाचा निर्णय के. कृष्णमूर्ती (डॉ.) वि. युनियन ऑफ इंडिया (२०१०) ज्यामध्ये सर्वोच्च न्यायालयाने कलम २४३ डी (६) आणि कलम २४३ टी (६) चा अर्थ लावला होता, जे अनुक्रमे पंचायत आणि नगरपालिका संस्थांमध्ये मागासवर्गीयांसाठी कायदा लागू करून आरक्षणास परवानगी देतात, असे मानण्यासाठी की राजकीय सहभागातील अडथळे हे शिक्षण आणि रोजगाराच्या प्रवेशावर मर्यादा घालणारे या अडथळ्यांसारखे नाहीत.

- तथापि, समान खेळाचे मैदान तयार करण्यासाठी, आरक्षणासाठी स्वतंत्र घटनात्मक आधार प्रदान करणार् या वर नमूद केलेल्या कलमांद्वारे अनिवार्य केल्याप्रमाणे आरक्षण इष्ट असू शकते, जे शिक्षण आणि रोजगारातील आरक्षणाचा आधार असलेल्या कलम 15 (4) आणि कलम 16 (4) अंतर्गत कल्पना केलेल्या गोष्टींपेक्षा वेगळे आहे.
- स्थानिक स्वराज्य संस्थांना आरक्षण देण्यास परवानगी असली, तरी तिन्ही चाचण्यांच्या माध्यमातून पूर्ण झालेल्या स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या संदर्भात मागासलेपणाच्या अनुभवजन्य निष्कर्षांच्या अधीन आहे, असे सर्वोच्च न्यायालयाने जाहीर केले.

कलम 141

- त्यात सर्वोच्च न्यायालयाने जाहीर केलेला कायदा भारताच्या हद्दीतील सर्व न्यायालयांवर बंधनकारक असेल, अशी अट घालण्यात आली आहे.
- अशा प्रकारे, सर्वोच्च न्यायालयाने घालून दिलेली सामान्य तत्त्वे प्रत्येक व्यक्तीवर बंधनकारक आहेत, ज्यात एखाद्या आदेशाचा पक्ष नसलेल्यांचाही समावेश आहे.

byjusexamprep.com